

**ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ
КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ В АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВАХ АПК
НА ПРИКЛАДІ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

В статті розглянуто основні особливості розвитку корпоративного управління в АПК. Оцінено стан такого управління в акціонерних товариствах АПК Житомирської області та запропоновано шляхи його розвитку.

Вступ

Останнім часом важливість корпоративного сектора в економіці України зростає. Це обумовлено тим, що наразі в державі більшу частину

© Г. В. Циганенко

приватного сектора економіки складають підприємства, які в результаті приватизації набули форми акціонерних товариств. Їх кількість уже досягла майже 36 тис. Однак зростання чисельності товариств не є адекватним фактором, який відображає якість їх управління. На жаль, процеси ринкових перетворень в Україні не є однорідними, а розвиток корпоративного управління в державі відображає хід здійснюваних реформ. Саме таке управління дасть змогу підвищити ефективність реформ, які проводяться та будуть проведені в державі. А отже, дослідження проблем його розвитку, носіями якого є акціонерні товариства, досить актуальне.

Постановка проблеми

Розвиток корпоративного управління в Україні вимагає нових підходів до його вивчення. З іншого боку, ми не можемо однозначно оцінювати ефективність розвитку корпоративного управління в цілому не досліджуючи його основних засад виникнення. Стає зрозумілим, що загально-економічна ситуація щодо розвитку корпоративного управління включає складові ситуацій розвитку корпоративного управління окремих областей України, які, в свою чергу, мають свої переваги (або недоліки) порівняно з іншими в галузевій структурі народного господарства.

Оцінка розвитку корпоративного управління регіону не може бути достатньою, якщо не розглядати його в різних сферах економічної діяльності.

Розвиток інтеграційних процесів у виробництві та промисловій переробці сільгосппродукції в ринкових умовах набуває важливого значення для підвищення ефективності галузей агропромислового комплексу, зниження витрат сировини в процесі транспортування, зберігання та забезпечення випуску готових до споживання високоякісних продуктів харчування [6, с. 137]. У процесі приватизації, в агропромисловому комплексі (АПК) вже створена велика кількість акціонерних товариств, які потребують специфічних тенденцій корпоративного управління. Отже, дану проблему спробуємо розглянути на прикладі підприємств агропереробного комплексу Житомирської області.

Об'єктами даного дослідження виступають акціонерні товариства обробної промисловості та сільського господарства, специфіка діяльності яких найбільшою мірою впливає на харчову промисловість та переробку сільськогосподарських продуктів. До об'єктів, що вивчаються, в ході дослідження застосуємо діалектичний підхід.

Результати дослідження

Сучасна економіка України знаходиться в стадії докорінного реформування системи економічних відносин. Це в повній мірі стосується агропромислового комплексу (АПК) як складової національної економіки. Не минув такий процес і Житомирську область. Сформоване багатогалузеве виробництво знайшло своє відображення у створенні нових форм

господарювання. Таких, що обрали форму акціонерних товариств на початок 2004 року в області нараховується 716.

У процесі реформування АПК і зараз відбувається формування акціонерних відносин, тобто відносин, пов'язаних з випуском і обігом акцій. Слід підкреслити, що окремі дослідники розглядають їх розвиток як перспективний напрямок процесу приватизації і реформування власності з АПК¹.

Практика процесу реформування АПК свідчить про те, що ці відносини на сьогодні формуються переважно за такими основними напрямками [4]:

- створення акціонерних товариств у процесі приватизації майна державних підприємств;
- створення акціонерних товариств у процесі відповідного перетворення колективних формувань (колгоспів, колективних сільськогосподарських підприємств, спілок селян, орендних підприємств тощо);
- створення акціонерних товариств у процесі реформування міжгосподарських підприємств і організацій.
- створення акціонерних товариств у процесі об'єднання майна та коштів юридичних і фізичних осіб;
- випуск акцій з обмеженою сферою обігу колективними формуваннями без створення акціонерних товариств.

Безперечно, формування акціонерних відносин за кожним із зазначених напрямків має свою специфіку, що знаходить відображення у характері та змісті корпоративного управління такими акціонерними товариствами. Розгляд їх у такому аспекті (тобто: за напрямками формування) дає змогу визначити основні фактори, характер, ступінь впливу цих факторів на характер та зміст корпоративного управління в рамках конкретного напрямку тощо, і, відповідно, впливати на процес формування ефективного корпоративного управління в залежності від поставленої мети. Відповідно і кожний напрямок потребує ґрунтовного вивчення і наукового осмислення.

Наразі основним нормативним документом, що регулює питання реформування власності підприємств АПК, є Закон України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі". У розділі X Державної програми приватизації на 2000–2002 визначено галузеві та регіональні особливості приватизації майна в АПК [7; 8; 9].

Процес акціонування в результаті приватизації в Україні, що торкнувся і Житомирської області та сформував певне середовище для розвитку корпоративного управління в регіоні, можна умовно поділити на кілька періодів [2].

¹ Розвиток форм господарювання на селі / В. Л. Месель-Веселяк, П. Т. Саблук, М. Й. Малік та ін.; За ред. П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка. – К.: Урожай, 1993, С. 86–87.

Під час першого (1992–1994 рр.) приватизація об'єктів у більшості випадків проводилася через оренду з викупом або шляхом викупу трудовим колективом. Крім того, проводилася підготовча робота для здійснення масової приватизації шляхом приватизації великих промислових підприємств. У цей період в Житомирській області лише невелика кількість промислових підприємств змінили форму власності. Всього тоді в Україні було створено 2659 відкритих акціонерних товариств.

Наступний період (1995–1997 рр.) був пов'язаний з масовою приватизацією з допомогою майнових сертифікатів. При цьому темпи приватизації істотно зросли. Так, у Житомирській області було приватизовано майже третину об'єктів, серед яких більша частка – промислових підприємств. В Україні до початку 1997 р. 48 тис. об'єктів змінили форму власності, було створено близько 9 тисяч акціонерних товариств.

Черговий етап приватизації характеризувався індивідуальним підходом до конкретних об'єктів. Зміст його полягав у пошуку найбільш вигідних інвесторів. Цей період пов'язують також з постановкою завдання – підвищити ефективність управління господарськими товариствами, акції яких належали державі. У 2000 р. таких підприємств було 2549, причому у 421 підприємства пакет акцій держави перевищував 50 %. Однак держава одержала тільки 105,3 млн. грн. дивідендів, що у 2,5 рази менше запланованого [10, с. 1–8].

У 2003 році тільки у Житомирській області 168 підприємств змінили форму власності. На відміну від підприємств сільського господарства, в промисловості перетворених було 5 (в обробній галузі – 3). Таким чином, від процесу реформування в економіку області надійшло 9846,9 тис. грн., що більше запланованого у попередніх періодах (табл. 1).

Таблиця 1. Вартісні показники ходу реформування власності об'єктів за видами економічної діяльності у 2003 р. [11]. (тис. грн.)

Господарства	Кількість об'єктів, одиниць	Вартість майна згідно з актами оцінки	Вартість майна, що підлягає приватизації	Очікуване надходження грошових коштів від продажу об'єктів
Всього	168	9072,0	9038,5	9846,9
Промисловість	5	1700,2	1700,2	1712,2
у т.ч. добувна	2	1629,8	1629,8	1629,8
обробна	3	70,4	70,4	82,4

Становлення та розвиток корпоративного управління при створенні акціонерних товариств у процесі приватизації майна державних підприємств, наразі можна вважати основним напрямком в АПК. **По-перше**, перетворення державних підприємств у відкриті акціонерні товариства є основним (практично єдиним) способом приватизації майна у

харчовій, борошномельно-круп'яній та комбикормовій промисловості, сфері матеріально-технічного, ремонтного та агрохімічного обслуговування сільськогосподарського виробництва, а також сільськогосподарських підприємств, майно яких приватизується за погодженням з Кабінетом Міністрів України. **По-друге**, частка акціонерних товариств має створюватися у процесі приватизації частки державного майна зі змішаною формою власності. Тобто, з урахуванням чисельності зазначених підприємств, розмахи процесу корпоративного управління будуть охоплювати значний сектор АПК. А якщо залучити постачальників сировини до створюваних у процесі приватизації державного майна акціонерних товариств у якості акціонерів, то відносини, пов'язані з процесом корпоративного управління, мають охоплювати практично всю сферу АПК.

За даними Житомирського обласного управління статистики, розподіл власності у 2003 році в області не має тенденції до змішаного характеру (табл. 2). Більша частка власності підприємств зосереджена в руках трудових колективів та інвесторів. Їх частка в приватизованому майні складала 57 %. Однак, якщо відштовхуватись від основної тези “отримання прибутку”, приватні акціонерні товариства не є показником ефективного корпоративного управління.

Таблиця 2. Розподіл кількості акціонерних товариств за відсотком приватизованого майна та видами економічної діяльності у 2003 р. [11].

Господарства	Акціонерні товариства				
	Всього	У тому числі за відсотком приватизованого майна			
		до 49,9 %	50–69,9 %	70–99,9 %	100 %
Всього	87	4	6	20	57
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	15	–	1	2	12
Промисловість	25	4	1	6	14
у т.ч. добувна	2	–	–	–	2
обробна	23	4	1	6	12

Відповідно до чинного законодавства України, акціонерні товариства у процесі приватизації державного майна створюються за рішенням власника, тобто держави в особі органу приватизації. Відповідно держава, як єдиний засновник, превентивно визначає і характер відносин в рамках такого товариства, природно, з максимальним забезпеченням власних інтересів.

Як бачимо (табл. 3), тільки при змішаній формі володіння: стриманні економічних процесів державою та наданні переваги принципу трудової ініціативи – можливе досягнення межі беззбитковості. Особливо це видно на прикладі підприємств обробної промисловості та підприємств сільського господарства.

Таблиця 3. Фінансовий результат (сальдо) від звичайної діяльності до оподаткування акціонерних товариств за відсотком приватизованого майна та видами економічної діяльності у 2003 р. [11]. (млн. грн.)

Господарства	Акціонерні товариства				
	Всього	У тому числі за відсотком приватизованого майна			
		до 49,9 %	50–69,9 %	70–99,9 %	100 %
Всього	-24,3	-10,6	-1,0	-0,8	-11,9
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	-3,5	-	0,0	0,0	-3,5
Промисловість	-16,8	-10,6	-0,8	-1,0	-4,4
у т.ч. добувна	-0,3	-	-	-	-0,3
обробна	-16,5	-10,6	-0,8	-1,0	-4,1

Інтереси держави стосовно новостворюваних акціонерних товариств можна розглядати в різних площинах, насамперед, щодо збереження структури виробництва чи ініціювання його структурної перебудови (спеціалізації підприємства, обсягів і асортименту продукції, зайнятості населення тощо); реалізації прийнятих законодавчих норм, а також, одержання додаткових доходів. Першу і другу групу інтересів держава забезпечує за рахунок законодавчо-нормативного регламентування діяльності товариства (закони, постанови уряду, статутні норми, угоди, накази, голосування), третю – за рахунок збереження частини акцій у власності держави і одержання за ними дивідендів.

Природно, що намагання держави у будь-якій формі забезпечити власні інтереси, впливає на характер і зміст корпоративного управління у створюваних товариствах. Зокрема, для більшості сільськогосподарських підприємств наперед відомий склад учасників (акціонерів) за рахунок добровільно-примусового розміщення акцій серед працівників підприємства і прирівняних до них осіб (добровільний – за рахунок приватизаційних майнових сертифікатів і, іноді, власних коштів, примусовий – шляхом безоплатної передачі у встановленому розмірі). Причому цей склад включає велику кількість дрібних акціонерів.

У свою чергу для таких структур характерні трудові відносини акціонерів з акціонерним товариством, тривалий процес розміщення акцій та інші фактори, що прямо чи опосередковано впливають на процес корпоративного управління.

Дещо інша ситуація складається при створенні акціонерних товариств у процесі відповідного перетворення колективних формувань. Тут засновниками, як правило, є вже безпосередньо працівники підприємств, а тому вони і визначають характер і зміст корпоративного управління у новостворюваному товаристві виходячи з власних інтересів. Ці інтереси полягають, насамперед, у юридичному оформленні частки власності у спільному майні, а також у збереженні власної трудової зайнятості.

Тому для більшості товариств, створюваних на базі реформованих колективних підприємств, характерне попереднє визначення персонального складу акціонерів, обмеження сфери обігу акцій, відсутність державної частки у статутному фонді тощо. Відповідно до цих ознак і будуються засади корпоративного управління в рамках такого товариства.

У сфері АПК функціонує значна кількість підприємств і організацій, створених шляхом кооперації різних за формами власності підприємств, так званих “міжгосподарських формувань”. У залежності від персонального складу засновників вони функціонують як **недержавні** (серед засновників яких немає державних підприємств і організацій) або зі **змішаною формою власності** (у майні яких наявна частка державного майна).

Стосовного підприємств і організацій другого типу, то вони практично однозначно (за можливим винятком формувань, вартість майна якого недостатня для створення акціонерного товариства) підлягають перетворенню у акціонерні товариства з наступною або одночасною приватизацією частки державного майна. Наявність частки держави зумовлює її участь у складі засновників товариства і застосування відповідного законодавства у процесі приватизації цієї частки.

Недержавні підприємства можуть також перетворюватися у акціонерні товариства за рішенням підприємств–засновників (якими є, переважно, колективні сільськогосподарські підприємства). За такого порядку саме останні визначають характер і зміст корпоративного управління у створюваному акціонерному товаристві, насамперед, з точки зору забезпечення власних інтересів (дорощування молодняка тварин, інкубація яєць, будівельні роботи тощо), тобто формують його за принципом власної вирішальної ролі у прийнятті рішень.

На практиці засновники іноді відмовляються від власної участі у міжгосподарському підприємстві або обмежуються тільки власною присутністю у складі засновників, тобто зберігають за собою права на одержання дивідендів. За такого підходу характер і зміст корпоративного управління залежить вже від складу акціонерів, а такими стають, насамперед, працівники міжгосподарського підприємства чи організації. Відповідно і сфера інтересів акціонерів лежить у площині забезпечення власної трудової зайнятості і максимізації заробітної плати, іноді безвідносно до перспективних інвестицій тощо.

Класичним напрямком становлення, формування та розвитку засад ефективного корпоративного управління є створення акціонерних товариств у процесі об’єднання майна та коштів юридичних і (або) фізичних осіб. Цей напрямок і є, по суті, основним щодо ефективного корпоративного управління, оскільки саме таке об’єднання складає його суть і визначає природу виникнення. У Житомирській області, на жаль, такий процес майже відсутній, що і визначає характер корпоративного управління в акціонерних товариствах АПК регіону.

Однак в сучасних умовах рідко можна простежити простий інтерес інвесторів-акціонерів у вигідному (прибутковому) вкладенні власних коштів. Їх інтереси значно ширші, особливо засновників товариства. Так, створення акціонерного товариства в кінцевому рахунку підпорядковане одержанню прибутку, але в процесі досягнення цієї мети товариство виконує (може виконувати) і ряд інших функцій, що часто суперечать **принципам** корпоративного управління:

- чітке визначення складу засновників на основі ретельного персонального їх підбору;
- підпорядкування діяльності товариства інтересам засновників через визначення ними умов створення товариства та його діяльності, в тому числі і участі у ньому;
- формування товариства як нової господарської структури, часто за відсутності або мінімальної наявності відповідної матеріальної бази, сформованого кадрового складу;
- розміщення частини акцій практично під зобов'язання засновників (щодо відкритих товариств);
- тісна залежність характеру корпоративного управління від частки засновників у статутному фонді тощо.

Враховуючи хронічну відсутність у українських підприємств і громадян вільних коштів та відносно низьку інвестиційну привабливість більшості галузей АПК, цей напрямок важко розглядати як пріоритетний щодо розвитку корпоративного управління як в цілому в Україні, так і на теренах Житомирської області, яка не володіє достатнім фінансовим, матеріальним та структурним потенціалом у даному напрямку. Однак його використання можна досить тісно пов'язати з кооперацією підприємств, тобто створенням товариств для задоволення власних виробничих чи пов'язаних з ними інших потреб.

Практично формування нових товариств можливе, наприклад, в процесі об'єднання коштів сільгосппідприємств для створення спільних потужностей для переробки продукції власного виробництва, спільної участі у перспективних проектах розвитку інфраструктури виробництва або території та ін.

Процес корпоративного управління в АПК відрізняється цілим рядом характеристик, які приваблюють його застосування в реформуванні відносин власності, зокрема в господарських структурах з колективною власністю. Причому багато колективних структур використовують лише його окремі елементи, що дозволяють уникнути жорстких вимог законодавства щодо акціонерних товариств. Мова йде про випуск акцій з обмеженою сферою обігу колективними формуваннями без створення акціонерних товариств. Такі колективні формування частково "зароджуються" в Житомирському регіоні, де частка подрібнених сільських підприємств дуже велика.

Серед найбільш поширених елементів корпоративного управління, які використовують в АПК без створення акціонерних товариств, можна виділити:

- використання назви “акція” щодо окреслення частки конкретних власників у колективній власності;
- випуск акцій як цінних паперів з обмеженим колом обігу (“місцевого значення”);
- застосування спрощеної схеми зміни права власності, характерної для акціонерних товариств, тобто через купівлю-продаж (передачу) акцій без вилучення майна, інших коштів і ресурсів з обігу у товаристві та ін.

Враховуючи досить значну поширеність часткового використання елементів корпоративного управління, особливо в процесі реформування колективних підприємств, таке явище доцільно розглядати як самостійний напрямок його розвитку. Однак, на нашу думку, проблема тут полягає у визначенні меж та характеру використання такого способу управління поза акціонерними структурами, оскільки саме ці структури потребують особливо пильної уваги держави і принципових підходів до запровадження пріоритетів корпоративного управління.

Також не слід забувати, що становлення та формування процесу корпоративного управління в акціонерних товариствах АПК тісно пов’язане з вертикальною інтеграцією виробництва, особливо за першим із зазначених напрямків. Це зумовлено встановленим чинним законодавством порядком приватизації для підприємств сфери переробки сільськогосподарської продукції та обслуговування сільськогосподарського виробництва, який передбачає залучення сільськогосподарських підприємств до участі у акціонерних товариствах, які створюються в процесі приватизації майна підприємств харчової промисловості, агрохімічному, ремонтно-технічному та іншому обслуговуванню тощо.

Наразі в Житомирській області кількість акціонерних товариств, зайнятих у харчовій промисловості складає 17,6 % від загальної кількості всіх акціонерних товариств обробної промисловості (табл. 4). Саме вони виробляють більше половини (62,0 %) продукції (табл. 5).

Частка підприємств обробної промисловості в загальній кількості підприємств промисловості складає лише 14,4 %, а питома вага промислового виробництва обробної галузі – 54,8 %.

Отже, в обробній промисловості Житомирської області у 2003 році налічувалось 50 АТ, з них у харчовій промисловості – 18:

- м’ясна промисловість – 2;
- промислове перероблення овочів та фруктів – 1;
- молочна промисловість – 5;
- оброблення зерна, виробництво крохмалю – 1;
- виробництво готових кормів для тварин – 1;

- виробництво інших харчових продуктів – 6;
- виробництво напоїв – 2.

Таблиця 4. Розподіл промислових підприємств за формами власності та основними видами діяльності у 2003 р. [11] (у відсотках до загальної кількості підприємств кожного виду діяльності)

Підприємства	За формами власності					
	державна	комунальна	приватна	колективна	зокрема акціонерні товариства	Міжнар. організацій та юр. осіб ін. держав
Усього промисловість	2,2	5,9	22,6	68,2	14,1	1,1
Добувна	5,4	–	10,8	80,4	15,5	3,4
Обробна	1,9	3,0	24,9	69,2	14,4	1,0
Харчова та переробка с/г продуктів	2,8	1,8	15,5	78,9	17,6	1,0

Характерна ефективність співпраці однорідних підприємств в АПК дала можливість зайняти значний сегмент на ринку виробництва Житомирської області. За умов ефективнішої інтеграції в подальшому можливе зростання кількості акціонерних товариств АПК та обсягів їх виробництва.

Таблиця 5. Розподіл промислового виробництва за формами власності та основними видами діяльності у 2003 р. [11] (у відсотках до промислового виробництва кожного виду діяльності)

Підприємства	За формами власності					
	державна	комунальна	приватна	колективна	зокрема акціонерні товариства	міжнародних організацій та юр. осіб ін. держав
Усього промисловість	10,4	2,5	2,8	82,7	54,4	1,6
Добувна	46,8	–	0,4	50,4	41,7	2,4
Обробна	7,5	0,6	3,3	86,9	54,8	1,7
Харчова та переробка с/г продуктів	7,8	0,1	1,3	89,9	62,0	0,9

Однак не треба забувати про те, що робота АТ в АПК має великий трудомісткий процес, який потребує тривалого часу для обороту та поповнення. Так, матеріальні витрати на одиницю виробленої продукції харчової промисловості на 9,8% у 2003 році більші в порівнянні з витратами на виробництво у всій промисловості, а витрати на одиницю виробленої продукції більші на 1,7 коп. на вкладену гривню.

Структура витрат на виробництво представлена в табл. 6. Як бачимо, харчова та переробна промисловість має найбільші матеріальні витрати та

менші можливості для виробництва. Оплата праці працівників невелика, обладнання застаріле, знос основних засобів великий. Такий стан не характеризує позитивно переробну галузь.

Таблиця 6. Структура витрат на виробництво та витрати на одиницю виробленої продукції (робіт, послуг) за видами промислової діяльності у 2003 р. [11]

Підприємства, промисловість, господарства	Витрати (у % до загальних витрат)					Витрати на одиницю виробленої продукції, коп./грн.
	матеріальні	амортизація	на оплату праці	Відрах. на соц. заходи	інші операційні	
Вся промисловість	62,9	5,6	14,9	5,1	11,5	100,5
Добувна	44,8	8,5	17,4	6,4	22,9	108,3
Обробна	68,4	4,4	13,3	4,6	9,3	98,8
Харчова пром-сть та перероблення с/г продуктів	78,2	3,3	8,4	3,1	7,0	98,3

Зменшення витрат на збут говорить про специфічність діяльності акціонерних товариств АПК (інтеграція сільськогосподарських, переробних, підсобних та збутових підприємств), а зменшення витрат на управління такими товариствами обумовлено оптимізацією методів управління. Насамперед, застосування організаційних передумов корпоративного управління неодмінно впливає на оптимізацію роботи акціонерних товариств АПК.

Стає зрозумілим, що за умов розвитку ринкових відносин у Житомирській області проявилися й негативні тенденції в АПК: постійне зниження ефективності діяльності акціонерних товариств, збільшення частки підсобних господарств, які мають об'єктивні обмеження з продуктивності праці. Ситуація складна і вимагає негайного вирішення. Це передусім вимагає дослідження та оптимізації корпоративних інтересів у сфері АПК, які проявляються в залежності від сегментів сфери АПК: сільського господарства, переробних підприємств, підприємств, що забезпечують сільське господарство матеріально-технічними засобами. Практика показала, що механізм узгодження корпоративних інтересів у цих сферах практично відсутній. Ліквідувавши механізм командного примусу, порожнину не заповнили системою приписів, які б в умовах ринку поєднали економічні інтереси усіх суб'єктів АПК. У найвигіднішому становищі виявились (хоча і не всі) продуценти кінцевої продукції АПК, у поганому – сільськогосподарські підприємства та постачальники.

У сільськогосподарських підприємствах області існують значні проблеми щодо внутрішньокорпоративних інтересів. У зв'язку з постійним поглибленням процесів відокремлення власників сільськогосподарських підприємств (акціонерів) від поточного управління діяльністю підприємства, коли права прийняття управлінських рішень делегуються найманому керівництву, виникають проблеми корпоративного управління [1, с. 73]. До них можна віднести суперечності між керівництвом та іншими працівниками. Послаблення централізованого контролю аж ніяк не супроводжується посиленням контролю “знизу”. За цих умов керівники господарств дуже часто ставлять свої інтереси в один ранг (а часто й вище) з корпоративними. При цьому одним із засобів є операції в “тіні” – послаблення трудових вимог до працівників, запровадження натуроплати за зниженими цінами. По-суті залишається неекономічний примус до праці, або економічний – у викривлених формах (крадіжок чи натуроплат). Як відомо, в суспільстві відбувається різке розшарування його членів за майновими характеристиками, не обминуло воно й село [3, с. 11].

Проблемою для гармонізації корпоративних інтересів в АПК є недотримання нормативно-правових документів. Ця проблема загальна для українського суспільства, але на селі вона проявилася дуже яскраво. Тому й процеси розпаковування потрібно ввести в чітке правове русло і що, на наш погляд, є важливим – потрібно підібрати “команду”, яка це здійснюватиме. Крім того, необхідно розробити **реальну програму заходів** щодо реформування сфери АПК, а не окремі документи.

Висновки

В основу розглянутих напрямків розвитку корпоративного управління в Житомирській області покладено механізм його виникнення: в рамках яких структур, на якій базі і в яких умовах корпоративне управління існує. Такий підхід дає змогу дати більш конкретну характеристику конкретним варіантам розвитку корпоративного управління в акціонерних товариствах АПК. (Основні характеристики кожного з напрямків у залежності від варіантів вирішення персонального складу засновників і акціонерів та розподілу акцій серед конкретних осіб згруповані в табл. 7).

Кожному з виділених у табл. 7. напрямків притаманні особливі, відмінні від інших, варіанти вирішення конкретних питань. Зокрема, для першого напрямку характерна виняткова участь держави як засновника, для реорганізації колективних підприємств – навпаки, відсутність державної власності і т.п.

Наведена таблиця є лише прикладом можливостей використання виділених напрямків для характеристики корпоративного управління в акціонерних товариствах АПК. Тобто, стосовно кожного з цих напрямків можна розглядати й інші характеристики відносин та варіанти їх практичної реалізації.

Таблиця 7. Основні ознаки розвитку корпоративного управління в АПК за напрямками

Напрямок	Засновники / Акціонери	Варіанти розподілу корпоративних прав (статутного фонду)	Ознака корпоративного управління
Приватизація майна державних підприємств	Держава (орган приватизації)/ Держава, працівники, підприємства–суміжники, фізичні особи	Збереження частки держави. Повна власність працівників АТ. Спільна власність працівників АТ і підприємств-суміжників. Те ж і працівників підприємств-суміжників. Спільна власність працівників АТ і підприємств-суміжників. Спільна власність працівників, підприємств і фізичних осіб	<i>Достатнє</i> , з певною мірою однорідності у відносинах; часткова незахищеність прав акціонерів, існує недостатність обґрунтування розподілу прибутків
Реорганізація недержавних формувань (крім міжгосподарських)	Працівники АТ/ Працівники АТ, фізичні особи, підприємства	Повна власність працівників АТ. Спільна власність працівників АТ і інших фізичних осіб. Те ж і підприємств	<i>Безперспективне</i> управління, з вирішальною роллю власників, заради максимізації заробітної платні
Реорганізація міжгосподарських підприємств	Підприємства, працівники, держава / Підприємства, працівники, держава, фізичні особи	Повна власність підприємств. Спільна власність підприємств і працівників АТ. Те ж і держави. Спільна власність підприємств, працівників АТ і інших фізичних осіб	<i>Нерозвинуте</i> : завчасне визнання переваг відомих власників, нерозпорошене володіння акціями, часті внутрікорпоративні конфлікти
Створення нових формувань	Фізичні особи, підприємства / Фізичні особи, підприємства, працівники АТ	Повна власність фізичних осіб. Повна власність підприємств. Спільна власність підприємств і фізичних осіб	<i>Перспективне для розвитку</i> : не врегульовані механізми захисту прав власників та стримання дій менеджерів
Використання акцій не акціонерними формуваннями	Підприємство / Працівники підприємства, фізичні особи	Повна власність працівників АТ. Спільна власність працівників АТ і інших фізичних осіб	<i>Недостатнє та важко регульоване</i> : практично відсутній механізм захисту прав акціонерів

Отже, акціонерні відносини в АПК формуються двома укрупненими напрямками: через створення акціонерних товариств і використання окремих елементів цих відносин іншими господарськими структурами колективної власності. Причому створення товариств є пріоритетним, більш масовим і бажаним напрямком розвитку корпоративного управління. Воно відбувається в ході різких за змістом і за економічною основою процесів: від простого реформування відносин власності (приватизація, персоніфікація) до об'єднання майна та коштів різних суб'єктів.

Корпоративні принципи організації аграрного виробництва, за яких право власності на частку майна у статутному фонді підприємств, включаючи й право на управління у разі його ліквідації, мають світову практику й успішно розвиваються в Україні [5, с.4].

Перспективи подальших досліджень

На нашу думку, подальший розвиток корпоративного управління в акціонерних товариствах АПК можливий за умов: **по-перше** – законодавчого врегулювання аграрних відносин власності, надання їм статусу системності; формування більш вузького нормативного поля для методів створення АТ в АПК, **по-друге** – усунення проблем щодо внутрікорпоративних конфліктів між учасниками на основі забезпечення їх прав (законодавчого чи регламентного) та, **по-третє** – запровадження різних економічних важелів з боку держави для стимулювання розвитку сільського господарства. Також не слід забувати про запровадження в діяльність АТ АПК основних принципів корпоративного управління України та рекомендацій розповсюдження найкращої практики такого управління.

Література

1. *Артикульна Г. Л.* Оптимізація структури корпоративного управління в акціонерних товариствах агропромислового комплексу // Економіка АПК. – 2001. – № 7. – С. 73–74.
2. *Богачов С. В.* Акціонерні промислові підприємства: перші результати діяльності // Регіональна економіка. – 2002. – № 2. – С. 109–115.
3. *Свтушевський В. А.* Узгодження корпоративних інтересів в АПК // Економіка АПК. – 2000. – № 7. – С. 10–11.
4. *Лупенко Ю.* Акціонерні товариства в АПК. – К.: ІАЕ, 1997. – 185 с.
5. *Малік М. Й., Федієнко П. М.* Корпоративні засади на селі // Економіка АПК. – 2000. – № 8. – С. 3–8.
6. *Поважний А. С.* Трансформационные процессы корпоративного управления. Донецьк.: ІЕП НАН України, 2001. – 290 с.
7. Про Державну програму приватизації: Закон України від 18 травня 2000 р., N 1723-III // Урядовий кур'єр. – 2000. – 22 червня.
8. Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі: Закон України від 10.07.96, №290-96 – ВР // Урядовий кур'єр. – 1996. – 15 серпня.

9. Про приватизацію майна державних підприємств: Закон України від 4 березня 1992 року, N 2163-ХІІ // Голос України. – 1992. – 6 травня.
10. Реформування державної власності з 1992 по 2000 рр. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2001. – 117 с.
11. Статистичний збірник за 2003 рік. Житомирське обласне управління статистики, - Житомир.: Держкомстат України. 2003 рік. – 130 с.
12. *Черкасець В. В.* Про деякі особливості приватизації підприємства агропромислового комплексу // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2001. – № 5. – С. 45–47.